

Izlaganje sa znanstvenog skupa
UDK 930.1+930.85+32:930.1(042)

Povijesni događaj, naracija i »političko« u »novoj historiji«

(Saopćenje o jednom nesustavnom razmatranju)*

Miroslav Bertoša

Sažetak

Danas se u povijesnoj znanosti mogu razlikovati, grubo rečeno, dvije autonomne struje: tradicionalna historiografija, koja u prvi plan ističe vremensku dimenziju a predmet joj je formiranje nacija i nova historija koja istražuje različite socijalne manifestacije na nekom prostoru, traga za gospodarskim i društvenim strukturama »dugog trajanja«. Nova historija napušta naraciju o događajima i protagonistima. U praksi, razlikovanje između »povijesti priče« i »povijesti problema« nije tako oštro i nepremostivo. Povijesna promjena nastaje kao rezultat »dugog trajanja«, a događaj jest samo manifestacija promjene koju ponekad može ubrzati. Historičar ne može zapustiti događaje, a niti odbaciti naraciju. Globalna povijest ne može se svesti samo na stidij postojećih struktura. Povijesne događaje valja vrednovati sukladno posljedicama koje izazivaju.

1. Već je potkraj XIX. stoljeća prvi nalet ideja o novom pristupu povijesnoj stvarnosti usmjerio svoju oštricu protiv »događajnice« (*histoire-récit*), koja će kasnije dobiti pogrdni epitet *événementielle*.¹ No, dalji razvitak povijesne znanosti — osobito od konca tridesetih godina i još više oko polovice našega stoljeća kada je francuska historiografija postala evropskom i svjetskom avangardom — izmijenio je nekadašnje uporno nastojanje da se »strukture dugog

* Redigirani tekst saopćenja podnietog na Kolokvij u »Politika i povijest« u organizaciji Fakulteta političkih nauka i Centra za idejno-teorijski rad CK SK Hrvatske »Vladimir Bakarić« u Zagrebu, 26. i 27. lipnja 1986. Saopćenje potječe iz pera radnog historičara koji je zanimanje za metodološka i teoretska pitanja historiografije stavio u službu nastojanja za što dubljim prodiranjem i sveobuhvatnijim tumačenjem povijesne zbilje. Teoretska razmatranja ne kreću se u domeni spekulativnog, već njihovo spoznavanje teži da postane instrument za praktični rad.

1 Usp. Mirjana Gross, *Historijska znanost — razvoj, oblik, smjerovi*, Zagreb 1976. (drugo izdanje 1980). Epitet *événementielle* prvi je upotrijebio Paul Lacombe (*De l'histoire considérée come science*, Pars 1894), a zatim i François Simiand (*Méthode historique et science sociale, Revue de synthèse*, 1903, str. 1-22, 127-157).

trajanja² promatraju u serijalnim i kvantitativnim nizovima i pokazateljima.³ Pokazalo se da i nova, strukturalna, kvantitativna i serijalna historija u svojim analizama društvenih pojava mora rabiti deskripciju, jer je »narativna sastavnica« nezaobilazni instrument historičarova zanata. Počeo je tzv. »povratak događaju«⁴, no nikako ne i događajnici koja je u istinskoj historijskoj znanosti prevladana zauvijek!⁵

»Sumrak ideologija« zapadnoga svijeta, o kojem je pisao Lucio Colletti⁶, navodi kontroverzijama prezasićeno konzumističko društvo da potraži utočište u »neutralnoj« znanosti. I predstavnici »nove historije« tvrde da se njihov znanstveni pogled u prošlost oslobodio ideoloških hipoteka i da teži ostvarivanju rezultata koji bi se, gotovo kao u prirodnim znanostima, mogli verificirati. »Sve je potaklo povijest [. . .], svaki čin ili predmet, naoko 'bez povijesti', primjerice jelovnik u gostionici, kao i konfiguracija nekog polja [. . .]«, navodi François Furet u svojoj novoj knjizi o »radionici historije«.⁷ Historičar bilježi sve, baca pogled posvuda, o čemu svjedoče eminentni primjeri od makrohistorije svjetske ekonomije Fernanda Braudela⁸ do mikrohistorije Carla Ginzburga⁹, od milenijske povijesti klime Emmanuela Le Roya Laduriea,¹⁰ preko dugoga sred-

2 Usp. Fernand Braudel, *Histoire et sciences sociales. La longue durée, Annales: Economies-Sociétés-Civilisations* XIII, Paris 1958, 725—753 (vidi hrvatski prijevod u *Casopisu za savremenu povijest* XV, 2, Zagreb 1983, str. 99—122). Teoretski članak s istim naslovom i na istome mjestu objavio je i Walt W. Rostow (XIV, 1959, str. 710—718), dok se poljski historičar osvrnuo na gospodarsku povijest u svjetlu »dugog trajanja« (*Histoire et économie: la longue durée, Annales: E.S.C.* XV, 1960, str. 294—313).

3 Usp. Pierre Chaunu, *Histoire quantitative, histoire sérielle*, Paris 1978.

4 Lawrence Stone, *The Revival of Narrative: Reflections on a New Old History, Past and Present*, n. 85, 1979 str. 3—24 (usp. talijanski prijevod u *Comunità — Rivista di informazione culturale* XXXV, Milano 1981, str. 1—25).

5 L. Stone, n. dj., str. 3 (1), poistovjećuju *histoire événementielle* i naraciju u ranoj fazi »škole Annales«, pa time, donekle, simplificira taj kompleksni odnos. S pravom je, međutim, upozorio da se neki njezini eminentni pristaše, osobito od 70-ih godina dalje, sve više služe pripovijedanjem o zbivanjima u prošlosti, oživljavajući u izvjesnoj mjeri Micheletovu tradiciju upravo u vrijeme kada se ona smatrala potpuno prevladanom.

6 Lucio Colletti, *Ideologija i društvo*, Zagreb 1982.

7 François Furet, *L'atelier de l'histoire*, Paris 1982.

8 Odnosi se na monumentalnu »trilogiju« Fernanda Braudela, *Civilisation matérielle et capitalisme (XVe — XVIIIe siècle)* I: Les structures du quotidien; II: les jeux de l'échange; III: le temps du Monde, Paris 1979. (Talijansko izdanje, također u tri knjige, ima 1794 stranice!) Izdavač Armand Colin stavio je »trilogiju« u prodaju u prosincu 1979, a polovicom siječnja iduće godine (dakle za oko mjesec dana!) čitava je naklada od 9000 primjeraka bila potpuno rasprodana. Usp. prikaz E. Guicciardija u tjednom dodatku torinskog lista *La Stampa* (VI, n. 4, 2 Febbraio 1980, str. 6). Svjedoči to ne samo o velikom osobnom prestižu tada još živog Braudela, već i o dobroj prodi knjiga nastalih u »radionicama« vodećih predstavnika »škole Annales«.

9 Carlo Ginzburg, *I benandanti. Stregoneria e culti agrari tra Cinquecento e Seicento*, Torino 1966; *Il formaggio e i vermi. Il cosmo di un mugnaio del '500*, Torino 1976.

10 Emmanuel Le Roy Ladurie, *Histoire du climat depuis l'an mil*, Paris 1967. Redigirano i dopunjeno izdanje pojavilo se najprije na engleskom jeziku — *Times of Feast, Times of Famine: A History of climate since the year 1000*, London 1972 (prijevod engleskog izdanja tiskan je kod Einaudija: *Tempo di festa, tempo di carestia. Storia del clima dell'anno mille*, Torino 1982).

njeg vijeka Jacquesa Le Goffa¹¹ i konceptualizacije »političkog« François Fureta¹² do »proizvodnje događaja« u suvremenim masmedijima koje razmatra Pierre Nora.¹³

2. Ako je XIX. stoljeće njegovalo »historicističku historiografiju« koja se temeljila na kronološkom izlaganju onih događaja koji su pridonosili »napretku ljudske civilizacije«, isključujući iz »povijesne priče« ostala zbivanja i pojedinačne činjenice, danas se, grubo rečeno, mogu razlikovati dvije autonomne struje u povijesnoj znanosti:

— *tradicionalna historiografija*, koja se — ističući u prvi plan vremensku dimenziju — bavi evropskim modelom formiranja nacija i razvitka njihovih »civilizacija« i

— *nova historija*, koja — uporedo s ostalim društvenim znanostima — istražuje različite socijalne manifestacije na nekom prostoru; ona je, kako je to jednom krilaticom lucidno izrazio Massimo Terni, priređivač i pisac predgovora talijanskog izdanja spomenute Furetove zbirke članaka,¹⁴ izvršila »inventar prostora« (*inventario dello spazio*).¹⁵

Nova historija ne stavlja u prvi plan činjenice koje utvrđuju kronološke odrednice »civilizacije«, već ono što je stoljećima ostalo »imobilno« ili »quasi imobilno«. ¹⁶ Za nju su usporene promjene jednako važne kao i one koje se brzo odvijaju. Razdoblja proučavanja postaju sve šira i prerastaju u »duga trajanja« u kojima se uočavaju neke »imobilne« ili »quasi-imobilne« konstante, otporne na vrijeme, štoviše njih vrijeme može jedino okrnuti. Kronološki elementi u takvu »dugom trajanju« postaju suvišni, a suvišno postaje i pripovijedanje o povijesnim događajima, prvenstveno o »političkim«. ¹⁷ Napušta se efemerna

11 *Srednjovjekovna civilizacija Zapadne Evrope*, Beograd 1974 (francuski original objavljen je 1965).

12 U tom su smislu karakteristični dijelovi spomenute Furetove knjige (*L'atelier...*, n. dj.): *L'histoire dans la culture classique* (str. 101—196); *L'Amérique et l'idée démocratique*, gdje raspravlja o »političkom« u širokom rasponu od ideje o »dijeljenju i povijesnom čovjeku«, preko Tocquevillea do (bivšeg) predsjednika USA Jimmyja Cartera i židovskog pitanja (str. 197—268; str. 269—312).

13 Usp. članak *Le retour de l'événement*. U: Jacques Le Goff — Pierre Nora, *Faire de l'histoire I*, Paris 1974, str. 210—228.

14 F. Furet, *Il laboratorio...*, n. dj.

15 *Isto*, str. 10.

16 Usp. Gérard Bouchard, *Le village immobile. Sennely-en Sologne au XVIIIe siècle*, Paris 1972. Pažljivo čitanje izvanredne Bouchardove knjige upućuje na zaključak da društvene strukture koje se tu analiziraju nisu imobilne u doslovnome smislu riječi, već jedino perzistentne i dugotrajne, bez većih uočljivih promjena. U stvari, i u tim se »imobilnim« strukturama postupno stvaraju uvjeti za prelazak u novi kvalitet. Uporaba izričaja »imobilno društvo« dovela je do izvjesnog nesporazuma. Tako, npr., Le Roy Ladurie rabi, poput Boucharda, upravo taj termin, dok je Braudel uvijek govorio samo o »quasi-imobilnim« društvenim strukturama, odnosno o »dugom trajanju« i »različitim ritmovima«. Povijesni se razvitak objašnjava u Braudela upravo odnosom između »trajanja« i »ritma«. Istaknuti predstavnik »nove historije« J. Le Goff izriječno je naglasio da »ni Braudel, ni Le Roy Ladurie nisu nikada mislili da zaista postoji neka nepokretna povijest« (*Intervista sulla storia a cura di Francesco Maiello, Bari 1992*, str. 29—31). Prema tome termine »imobilne« i »quasi-imobilne« strukture ne treba shvatiti doslovce; njima se želi označiti društvo veoma usporena razvoja i slabo uočljivih promjena.

17 Pod »političkim« se u prvome redu razumije pričanje o zbivanjima, odnosno nizanjanje političkih činjenica. No, pojam se ponekad rabi i u drukčijim značenjima.

kronologija, da bi je zamijenile »dubinske tendencije«, napuštaju se individualni povijesni čini, da bi u prvi plan izbili kolektivni odnosi; umjesto razmatranja odluka vlasti traga se za gospodarskim i društvenim strukturama »dugog trajanja«. S pozornice *nove historije* nestaju tradicionalni događaji i protagonisti događajnice (kraljevi, generali i ostali nositelji vlasti; postaju nezanimljivi razni sporazumi, ugovori, znameniti ratovi, velike nacije itd.), a sve odlučuju uлогу dobivaju sporo promjenljive činjenice (na određenom, obično užem prostoru), podaci koji se mogu kvantificirati i iskazati u serijalnim nizovima. S tim u vezi osobito velik napredak doživljava povijesna demografija, gospodarska povijest i povijesna antropologija. »Škola *Annales*« (samo uvjetno tako nazvana) svoje je zanimanje koncentrirala oko problema cijena, nadnica, uroda, demografskih kretanja, gospodarskih i klimatskih ciklusa i sl.¹⁸

Unatoč tome, pažljivije praćenje ostvarenih rezultata *nove historije* (teoretskim postavkama usprkos!) upućuje na ovakav zaključak: ako i moramo praviti razliku između »historicističke povijesti« i nove serijalne i kvantitativne historije, između »povijesti-priče« i »povijesti-problema«, ostaje činjenica da u praksi ta razlika nije tako oštra, ni — nepremostiva. Uostalom, svako dogmatsko isključivanje osiromašuje historijsku znanost, pa je rigorozno odbacivanje i proglašavanje neznanstvenim svakog oblika *histoire-événementielle* pretjerano i štetno za samu historiografiju. U posljednjem su desetljeću takva intrazigentna stajališta dobrim dijelom već ublažena i prevladana, ne samo u teoretskim razmatranjima i praktičnim historiografskim ostvarenjima modernih povjesničara izvan »analista« već i unutar te škole. U tom su smislu karakteristična istupanja poznatih evropskih i američkih historičara, filozofa i teoretičara društvenih znanosti na radnom skupu koji je pod naslovom *Teorija historiografije u posljednjih dvadeset godina* održan 1982. u Torinu.¹⁹ Tako je, npr., njemački povjesničar Karl-Georg Faber²⁰ iznio mišljenje da se »povijesno« može objasniti samo onim što se manifestira kao »povijest-priča«. ²¹ I sam Furet, predstavnik škole *analista*, pribjegava pričanju (naraciji) unatoč oštrom suprotnom stajalištu i polemikama koje se vode protiv tog oblika objašnjavanja povijesne zbilje. Polemizirajući s Furetom, Faber upozorava da se razlika između dva spomenuta pristupa obradi historije, zavisno od problema koji se razmatra, može svesti na najprikladniji metodološki izbor, premda je dihotomija »historija—priča« i »historija—problem«, barem donekle, imanentna svakoj historiografiji.²² I primjer samoga Fureta svjedoči o tome: on je, s

18 Usp. Trajan Stoianovich, *French Historical Method: The Annales Paradigm*, New York 1976, kao i talijanski prijevod *La scuola storica francese: Il paradigma delle »Annales«*, Milano 1978. — Prikaz američkog izdanja donio je *Casopis za suvremenu povijest* X, 1, Zagreb 1987, str. 131—134, iz pera Z. Batušića.

19 Convegno di studi »La teoria della storiografia negli ultimi vent'anni«, Goethe-Institut, Torino, 31. svibnja do 2. lipnja 1982. Dio referata tiskan je u knjizi *La teoria della storiografia oggi* koju je uredio Pietro Rossi (Milano 1983).

20 Karl-Georg Faber, *Cogito ergo sum historicus novus*. U: *La teoria della storiografia, n. dj.*, str. 215—222. Faber je umro nekoliko mjeseci kasnije (15. rujna 1982). Usp. Wolfgang J. Mommsen, In memoriam Karl-Georg Faber 1925—1982, *Storia della storiografia — Rivista internazionale* (te prijevod naziva časopisa na francuski, engleski i njemački jezik) I, 2, Milano 1982, str. 3—10.

21 K.G. Faber, *n. dj.*, str. 216. Da bi se razumjele promjene u društvenom razvitku, drži Faber, pozivajući se i na filozofa Hermanna Lübbea, valja ih povijesno objasniti nečim što će se proširiti u »povijest-priču« (*storia racconto*).

22 Isto, str. 217.

jedne strane, istaknuti pripadnik i teoretičar škole »Annales« (osobito kvantitativne historije),²³ dok je, s druge strane, i »politički« povjesničar.²⁴

Općenito uzevši, dio historičara tzv. »treće generacije« *analista*, kojima pripada i Furet zajedno s J. Le Goffom i E. Le Royem Laduriem, osjeća te kontradikcije, štoviše, one su uočljive i u njihovim radovima, osobito kod ovog potonjeg. Šezdesetih godina Le Roy Ladurie je obranio i publicirao golemu doktorsku disertaciju o seljacima Provanse, napisanu u tadašnjoj maniri s bezbrojnim kvantitativnim podacima, krivuljama rasta i pada, grafikonima, kartogramima, statističkim uzorcima, nizovima, tabelama, kompjutorskim elaboracijama itd.²⁵ Obuzet serijalnom i kvantitativnom historijom, dvije godine kasnije kategorički je ustvrdio da se »historičar sutrašnjice mora kompjutorizirati ili će ga nestati«! Nestanak »nekompjutoriziranih« povjesničara u Francuskoj bio je predviđen u osamdesetim godinama!²⁶ Između preuranjene izjave o kompjutorskoj uvjetovanosti opstanka historičara i godina kada se predviđala njegova kataklizma (a to je naše doba), Le Roy Ladurie razvio se u veoma plodnog stvaraoča na historiografskom planu, no njegove su glavne studije, osim nekoliko iznimaka,²⁷ narativnog (gotovo romanesknog!) sadržaja.²⁸ Sve su to veoma opsežne i iznimno zanimljive knjige koje šire vidike historijske znanosti, ali nisu napisane u »klasičnoj« maniri škole *Annales*.

François Furet — koji proučava francusku revoluciju (a u novije se vrijeme bavi i »ideološkim« korijenima američke revolucije), dakle problemom »kratkog trajanja« u kojem dominira »političko« — vjerojatno je svjesniji od ostalih historičara da spomenuti »sumrak političkog« predstavlja zapravo Ahilovu petu *nove historije*. Ali je, ujedno, zajedno s Michelom Vovellom, svjestan i činjenice da se to ranjivo mjesto više ne može prikrivati: oba su povjesničara iskoristila 200-obljetnicu francuske revolucije da znanstveno revaloriziraju njezinu problematiku i na dnevni red svojih razmatranja postave temu koju je donedavno škola *analista* smatrala imanentno *événementielle*.²⁹

23 François Furet, »L'histoire quantitative et la construction du fait historique«, *Annales: E.S.C.* XXVI, 1971, str. 63—75. Kasnije pretiskano i u J. Le Goff — P. Nora, *Faire de l'histoire, n. dj.*: I, str. 42—61, te u Furetovoj knjizi *L'atelier de l'histoire, n. dj.*, str. 53—72.

24 Isti, *L'atelier, n. dj.*; *La révolution française* (zajedno s Denisom Richetom), Paris 1973; isti, *Penser la Révolution française* Paris 1978.

25 Emmanuel Le Roy Ladurie, *Les paysans de Languedoc I—II*, Paris 1966, 1034 str.

26 Isti, »L' historien et l' ordinateur« (podlistak u *Le Nouvel Observateur*, 8. svibnja 1968). Pretiskano u: *Le territoire de l' historien*, Paris 1973, str. 14 (»En France aussi, un pronostic s' impose, en ce qui concerne l' histoire quantitative telle qu' elle sera pratiquée dans les années 1980: dans ce domaine au moins l' historien de demain sera programmeur ou il ne sera plus«).

27 Usp. bilješku 10; također i Etude par ordinateur des données météorologiques constituées par les correspondents de la Société Royale de Médecine. Le climat de la France (1776—1792): séries thermiques par E. Le Roy Ladurie et J.-P. Desnive. U: *Médecins, climat et épidémies a la fin du XVIIIe siècle*, Paris — La Haye 1972, str. 23—134.

28 Emmanuel Le Roy Ladurie, *Montaillou, village occitan de 1294 à 1324*, Paris 1975; isti, *Le Carnaval de Romans*, Paris 1979; isti, *L'argent, l' amour et la mort en pays d' oc*, Paris 1980; isti, *La sorcière de Jasmin*, Paris 1983.

29 Knjige još uvijek izlaze. Usp., primjerice, Michel Vovelle, *Le Révolution française — images et récit* (pet knjiga nalazi se pred izlaskom iz tiska). Prema oglasu u *L' Histoire*, n. 93, Paris, listopad 1986, str. 91.

S »političkom« se problematikom, još prije Fureta, uhvatio u koštac poznati medievalist Georges Duby u knjizi *Nedjelja u Bonvinesu*,³⁰ opisavši slavnu bitku koja se odigrala 27. srpnja 1214. Autor je pokušao (i to uspješno) ocrtati i sliku svakodnevnoga života feudalnog društva tadašnje Francuske.

Ipak su u okvirima nove historije takva nastojanja ostala netipična i marginalna. »Političko« je ostalo, kao što se izrazio M. Terni u spomenutom predgovoru talijanskom izdanju Furetove teoretske knjige, »samo *iceberg* u interesima nove historije«.³¹ *Analisti* ne obraćaju mnogo pažnje onome što, slikovito rečeno, na toj ledenoj santi viri iznad vode već na ono dublje, veće i značajnije što se nalazi pod površinom. U njihovim se znanstvenim radovima fenomen »političkog« spominje tek usputno i pri tom se naglašava njegova (nesumnjiva!) zavisnost od »društvenog« i »ekonomskog« u povijesnom razvoju. Ne bi valjalo *a priori* zamjeriti historičarima što tako postupaju, ispuštajući pritom »političko« kao dio povijesne stvarnosti. Sukladno svojem zanatu, oni se trude da istraže dublje slojeve društva i individualiziraju odrednice povijesti »dugih trajanja«, da pronađu razvojne zakonitosti u tom kontinuitetu. Na taj način, nesumnjivo, temeljitije poniru u istraživanje povijesnih kretanja negoli bi to bio slučaj da se iscrpljuju samo u traganju za efemernim dimenzijama pojedinačnih događaja ili životima nekih ličnosti čija je uloga često zavisila od puke slučajnosti. Tako, npr., spomenuta povijest klime E. Le Roya Laduriea³² ostavlja snažan dojam na čitatelja, premda je studija koncipirana izrazito *anti-antropocentrički*; tu je zapravo stari koncept »ljudske povijesti« proširen do takvih razmjera da je, paradoksalno, postao »povijest zemlje« i time se približio »totalnoj povijesti«.

3. Unatoč tome, događaj nije nestao iz historiografije. On postoji u stvarnosti i odlučno utječe na sudbinu milijuna i milijuna ljudi. Griješe oni *analisti* koji povijest promatraju jedino kroz serije podataka, krivulje i grafikone, oscilacije cijena žitarica, vina, nadnica itd., ili kroz oscilacije klimatskih ciklusa, nisu u pravu oni koji sasvim odbacuju razmatranje o događajima, ukoliko nisu dugotrajni ili se nisu ponavljali. Često su, međutim, upravo takva kratka i neponovljiva zbivanja imala dalekosežne posljedice i stoljećima žilavo opstojala u nekoj sredini.

S tim u vezi postavlja se neminovno pitanje odnosa između »događaja« i »strukture«, što je zapravo jedan od fundamentalnih čvorova i otvorenih pitanja *nove historije* i historiografije uopće. To pitanje postavljaju danas jednako teoretičari kao i »radni« historičari. Primjerice, Reinhart Koselleck u svojoj raspravi *Moderna društvena historija i povijesna vremena*, u kojoj se bavi »semantikom povijesnog vremena« ističe teze

— da događaji i strukture imaju, u tijeku povijesnoga kretanja, različit vremenski opseg, pa ih historijska znanost mora odvojeno proučavati;

— da je izlaganje o strukturama bliže deskripciji, a ono o događajima — naraciji;

— i da bi, kako napominje, bilo pogrešno vezivati uz istraživački i historioografski postupak isključivo jedan ili drugi pristup.

Koselleck zaključuje da postoje dvije razine — događajna i strukturalna; one su u međusobnom odnosu, iako se zbivanja ne mogu u potpunosti objas-

30 Georges Duby, *Le dimanche de Bouvines, 27 juillet 1214*, Paris 1973.

31 F. Furet, *Il laboratorio, n. dj.*, str. 12—13.

32 E. Le Roy Ladurie, *Times of Feast, n. dj.*

нити strukturama, niti strukture isključivo pomoću zbivanja.³³ Koselleck se opredjeljuje za društvenu povijest, ali drži da ona iz svojih analiza ne bi smjela isključivati »političke« događaje.

Vraćanje na događaje, odnosno, doslovce: »povratak događaja« (*le retour de l'événement*) u novu historiju razmatrao je još 1974. P. Nora.³⁴ Za njega povijesni događaj ima mjesto i važnost i u strukturalnoj historiografiji, pa je pokušao individualizirati dijalektičku raščlambu između događaja i strukture. Nora drži

— da se veoma značajno obilježje događaja ogleda u tome što on u sebi okuplja »raspršena značenja« (*des significations éparées*), a da je historičar taj koji ih mora okupiti i povezati;

— da »kompleks događaja« često ne samo ukazuje na društvenu krizu već je i suštinski obilježava;

— da i pojedinačni događaj može upućivati na činjenicu da se u nekom dijelu društvenog organizma pojavila kriza;

— da događaji često ukazuju na »dijalektiku promjena« (*dialectique du changement*).

Značaj događaja utoliko je veći, napominje Nora, kada je riječ o suvremenoj povijesti, jer je nju moguće sagledati samo kroz događaje, ali pritom se valja kritički osvrnuti na »proizvodnju« vijesti u suvremenom svijetu i pristupiti njezinoj selekciji.

4. I već spomenuti François Furet, upravo na dijalektičkom odnosu između strukture i događaja, objašnjava promjene i gradi hipoteze u domeni svoje »povijesti—problema«. Međutim, valja napomenuti da Furet događaje u doba francuske revolucije shvaća i tumači na novi način: odbacuje nizanje zbivanja i tradicionalnu kronološku naraciju, a zalaže se za »osmišljavanje revolucije« (*penser la Révolution*, kako doslovce veli), čime, nesumnjivo, uspijeva pronaći dublji smisao onoga što se odigravalo u sferi »političkog« u Francuskoj *ancien régime* i u doba revolucija. Važno je još napomenuti da se Furet u svojem istraživačkom radu susretao i sa svjedočanstvima, »živom riječju« suvremenika o događajima koji su se neposredno zbili i u kojima su i sami sudjelovali. Furet je veoma oprezan i kritičan prema njima i sve ih svrstava pod zajednički nazivnik rabeći sintagmu »la représentation imaginaire«; i on upozorava da protagonisti i antagonisti zbivanja često ostavljaju takvu sliku o svojem vremenu u kojoj postoji raskorak između onoga što se stvarno zbivalo i onoga što su oni vjerovali da se zbiva.³⁵

Avangardni je francuski povjesničar iznio svoju znanstvenu koncepciju — i izriječkom formuliranu krilaticu »penser la Révolution« — ne samo na stranicama svoje (spomenute) knjige već i u posebnom razgovoru s M. Ternijem.³⁶

33 Reinhart Koselleck, »La storia sociale moderna e i tempi storici«. U: *La teoria della storiografia*, n. dj., str. 141—158. Kako ističe sâm autor u tom su saopćenju sažete teze o kojima se opsežno raspravlja u njegovoj knjizi *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeiten*, Frankfurt a. M. 1979.

34 *Le retour de l'événement*, n. dj.

35 F. Furet, *Penser la Révolution*, n. dj.; isti, »La Révolution dans l'imaginaire politique française«, *Le débat*, n. 26, Paris, rujan 1983, str. 173.

36 Massimo Terni, »Struttura o evento. Un incontro con l'autore di 'Penser la Révolution'«, *Prometeo — Rivista trimestrale di science e storia* II, 7, Milano, rujan 1984, str. 30—37.

»Problem je *nove historije* u tome što je ona prvenstveno serijalna i kvantitativna historija, pa zato dobro uspijeva proučavati pojave dugog trajanja, dok se sreće s velikim teškoćama kada valja analizirati prijelomna razdoblja i ubrzane promjene. Vi ste jedini iz te škole koji se upustio u pothvat da obradi problem revolucije« — iznio je Terni svoju misao.

A Furet je doslovce rekao:

»Da, zato što serijalna historija, već po svojem određenju, neće nikada moći doći do takva rezultata.« I zatim nastavio objašnjavati:

Revolucija je nova činjenica, a takve nisu nikada zanimale *Annales: E.S.C.* Revolucija je epizoda koja se suprotstavlja *dugom trajanju* i predstavlja prijelomni element, a upravo je on, u terminološkom žargonu *nove historije*, nazvan *événementielle*. Furet, međutim, smatra da se i događajnica može tumačiti, a ne samo prepričati. To se može postići tako da se izabere trenutak društvenog prijeloma i postavi u središte zanimanja. Primjerice: problem spoznaje o tome kako se u Francuskoj ostvaruje prijelaz iz *političke kulture ancien régimea* na *kulturu jednakosti i demokracije* u god. 1792—1793. moguće je riješiti individualiziranjem kulturnih posrednika koji pretvaraju čisto filozofsku misao u političku praksu na razini tisuća i desetaka tisuća osoba. Putem takvih posredničkih veza možda bi se mogli utvrditi mehanizmi koji izazivaju preokret u društvu, iako je očigledno da se time pojava neće moći dubinski ispitati i spoznati. Ipak na taj način nastaje novi kvalitet, potpuno novi događaj.

Furet je naveo i primjer jedne takve preobrazbe, dao je sumarne odrednice po kojima se Rousseauova »politička ideologija« transformirala u »jezik revolucionara«. ³⁷ U Francuskoj u doba *ancien régimea* postojala je ideja o prirodnom čovjeku lišenom svih prava, o čovjeku kojega je iskvarila loša organizacija društva, pa je zato potrebna njegova reintegracija, ali i temeljiti preobražaj društva. Od postojeće stvarnosti trebalo je načiniti tabulu rasu. To je bila ideja J. J. Rousseaua, ali i nekih engleskih mislilaca, primjerice J. Lockeja. No, upozorava Furet, među njima je postojala velika razlika. Kod Lockeja je, naime, postojala mogućnost jednostavnog prijelaza od prirodnog k društvenom čovjeku; »prirodni čovjek« predstavlja vlasništvo, pa je dovoljno da društvo garantira vlasništvo i učini od njega prirodno pravo da bi došlo do spomenutoga prijelaza. Slično je i u sustavu Adama Smitha: čovjek—trgovac može veoma lako postati društveni čovjek.

No, kod Rousseaua taj je proces teži i kompliciraniji. Njegov je »prirodni čovjek« izoliran, pa sreću nalazi jedino u osamljeništvu sa sebi sličnim; posjeduje savršenstvo koje potječe iz činjenice da je sâm sebi dovoljan. Za takvoga »prirodnog čovjeka« prijelaz u »društveno« težak je i problematičan, jer se ovo potonje smatralo pokvarenim u svojoj srži. Trebalo je, dakle, najprije promijeniti »prirodnog čovjeka«, da bi uopće pristao na ulazak u društvo, a zatim i samo društvo, da bi čovjeku omogućilo da u njemu bude slobodan kao i u prirodi. Težilo se stvaranju čovjeka koji će biti uklopljen u »društveno« i pokoravati se njegovim zakonima, ali će istodobno, poput »prirodnog čovjeka«, slušati i samoga sebe.

Takav transformacijski proces, ističe dalje Furet, ne teče spontano već podrazumijeva »ponovno utemeljenje« (*reistituzione*) društvenoga čovjeka. ³⁸

³⁷ Isto, str. 33.

³⁸ Isto, str. 34.

Ako se riječ »reinstytucioniranje« zamijeni riječju »revolucija«, dobiva se uzorak Furetove metode »osmišljavanja revolucije« (*penser la Révolution*), u ovome slučaju prema jednome malom fragmentu Rousseauove filozofije.³⁹ Prema tom sitnom detalju »osmišljavanje revolucije« znači, u krajnjoj liniji, istraživanje, kako je doslovce rekao Furet, »njezine središnje ambicije: vraćanje društva u rusoovski kontekst; tj. preporođanje čovjeka putem vjerodostojnoga društvenog ugovora.«⁴⁰

Ali je Furet pokazao i to da se i takav političko-društveni kontekst može slijediti u »dugome trajanju«; on je »ideološke granice« francuske revolucije odredio u dva vremenski koncentrična kruga: prvi, uži, između 1789—1799. i drugi, širi, koji zaokružuje to razdoblje a završava god. 1871.⁴¹ Tako je taj, pomalo »disidentski« orijentiran, predstavnik *nove historije* stvorio originalnu koncepciju koja mu je pružila mogućnost da događaje i strukture promatra i proučava u njihovim promjenama i preobrazbama: događaji protječu nepovnljivi i nepredvidivi, ponekad i kao produkt slučajnosti, dok se u razvitku struktura nazire izvjesna zakonitost.

U Furetovim studijama o francuskoj revoluciji došlo je do izražaja, kako bi rekao Lawrence Stone, »zakašnjelo priznavanje važnosti vlasti, osobnih političkih odluka pojedinih povijesnih ličnosti, važnosti ratova itd.«,⁴² dakle svega onog što je u *novoj historiji* odbacivano kao *événementielle*.

5. Spomenuti Stone u svojoj je raspravi o »preporodu narativnog« u historiografiji trijezno ustvrdio da su se historičari, »htjeli to ili ne, morali vratiti naraciji.«⁴³ *Revival* naracije bio je u novije doba — početkom 80-ih godina — još jednom utvrđen kao napobitna činjenica, kao važan i nezaobilazni činitelj u kontekstu kreativnoga rada na rekonstrukciji prošlosti. Arthur C. Danto, američki filozof i teoretičar interpretacije prošlosti, premda ponekad teoretizira na razini koja je historičarima ili teško razumljiva ili teško prihvatljiva, jasno je izrekao misao da povijest koja se podudara s naracijom sadrži u sebi samoj i objašnjenje zbivanja, ali i njihova logična smjenjivanja u vremenu.⁴⁴

Na tu se misao nadovezao Wolfgang J. Mommsen, upozorivši da naracija nije samo »vanjska« forma izlaganja, već i »unutarnja«, suštinska odrednica povijesnoga kvaliteta (»esencijalni dio spoznajnog procesa«, kako je doslovce napisao).⁴⁵

Pietro Rossi, profesor povijesti filozofije, istakao je misao da oživljavanje naracije ponovno uskršava »staro pitanje treba li povijest privesti znanosti ili umjetnosti?«⁴⁶ Premda Rossi u ovoj tvrdnji cilja na staru »neopozitivističku«

39 *Na i. mj.*

40 F. Furet *La Révolution dans l'imaginaire*, n. dj., str. 173.

41 *Isto*, str. 175.

42 L. Stone, »The Revival«, n. dj., str. 10 (u tal. izdanju »Il ritorno alla narazione«, n. dj., str. 9).

43 *Na i. mj.*

44 *Pensare e scrivere storia*, Bologna 1982 (antologijski izbor fragmenata iz članaka i rasprava Diltheya, Webera, Crocea, Poppera, Naglea, Drayja, Dantoa, Certeaua, Veyna, Braudela i Fureta, načinio je Alfredo Morosetti); Arthur C. Danto, »Spiegazione storica, comprensione storica e scienze storiche«. U: *La teoria della storiografia*, n. dj., str. 5—32.

45 Wolfgang J. Mommsen, »La storia come scienza sociale storica«. U: *La teoria della storiografia*, n. dj., str. 79—140.

46 Držim promašenim oštar napad talijanskog filozofa i historičara—teoretičara Furia Diaza koji je siječnja 1985. u tjedniku *L'Espresso* napao predstavnike nove

postavku, koja je težila da tumačenje povijesnog asimilira u znanstvenim modelima isključujući pritom postojanje posebnog epistemološkoga statusa historije, valja upozoriti da se »naracija« u historiografiji ne mora uvijek nužno dovoditi u vezu s »literariziranjem« i književno-jezičnim uobličavanjem teksta. Naracija je u povijesnim raspravama posebni i osebujni način iznošenja i tumačenja prošlosti; narativnost historičara nije identična s pripovjedačkim umijećem književnika. Činjenica da jezik i u nekih avangardnih evropskih, a osobito francuskih, historičara ima obilježja literature, ili da barem na nju podsjeća, nije ni u kakvoj vezi s vraćanjem na »događaj« i naraciju. Riječ je o težnji nekih historičara, koji ujedno posjeduju talent lijepog izražavanja, da svoje znanstvene rasprave učine dopadljivim izdavaču i široj publici i da tako lakše plasiraju svoju knjigu. Ne radi se uopće o metodološkim postavkama.

6. Događaj se, nesumnjivo, vraća u historiju, pa i u one krugove historičara i historiografskih škola koji su bili duboko uvjereni da će kvantificiranje povijesnih fenomena riješiti sve spoznajne probleme i stvoriti najviši i samom sebi dovoljan oblik razmatranja ljudske zbilje u prošlosti.⁴⁷

No, događaj nikada nije napustio historiografiju i njegov sadašnji trijumfalni »povratak« nije ništa drugo doli oživljavanje nekih »klasičnih« postupaka »nove stare historije« — *New Old History*, kako je, s izvjesnom dozom skriveno unutarnje ironije, rekao Lawrence Stone.⁴⁸

Povijesni su događaji — ispričani gotovo u maniri stare *événementielle!* — prisutni i u djelu najznačajnijeg predstavnika tzv. druge generacije *skole Annales* — Fernanda Braudela. Gotovo četiri stotine stranica posljednjeg (III) dijela njegove goleme i slavne knjige *Sredozemlje i sredozemni svijet u doba Filipa II*,⁴⁹ posvećeno je događajnici i događajima i napisano u tradicionalnoj maniri. »Leopold von Ranke našao bi tu oživotvorenje svojih savjeta i svoj način pisanja i mišljenja. No, činjenica je da se globalna povijest ne može svesti samo na studij postojanih struktura i usporenih evolucija«, objasnio je Braudel svoj postupak.⁵⁰

Polazeći od postavke Henrija Pirennea da neki povijesni događaj valja vrednovati sukladno posljedicama koje je izazvao, Braudel je upozorio na događaje »široka odjeka«, a najviše, sukladno tematici, na lepantsku bitku, i to ne samo u voluminoznom *Méditerranée ...*, već i u recentnijem članku—saop-

historije (J. Le Goffa i E. Le Roy Laduriea na prvom mjestu), optuživši ih da žele postati »zreci historije« i tu znanost odvući u — književnost! Usp. odgovor Massima L. Salvadorija, »Storici tornate alla storia«, *Tuttolibri* (prilog listu *La Stampa*, Torino, 12. siječnja 1985). On pobija mnoge Diazove postavke (ovdje nespomenute), ali zamjera predstavnicima nove historije što su svoje teze previše komercijalizirali i tako im nametnuli primat.

47 Još u siječnju 1969. E. Le Roy Ladurie je svoj članak o kvantifikaciji u povijesnim istraživanjima, objavljen u podlistku lista *Le Monde*, završio riječima: »U krajnjoj crti [...] i nema druge znanstvene historije, osim one koja se može kvantificirati.« Usp. »La révolution quantitative et les historiens français: bilan d' une génération (1932—1968)«, U« »Le territoire«, n. dj., str. 22. (»A la limite [...] il n' est d' histoire scientifique que du quantifiable«).

48 U naslovu i tekstu spomenuta djela u časopisu *Past and Present* (1979).

49 Fernand Braudel, *La Méditerranée et le Monde méditerranéen à l' époque de Philippe II*, vol. II, Paris 1966; citirano prema talijanskom izdanju *Civiltà e imperi del Mediterraneo nell' età di Filippo II*. Volume secondo, Torino 1976, str. 959—1337.

50 *Civiltà e imperi*, n. dj., str. 961.

ćenju na skupu prigodom 400. obljetnice te velike pomorske bitke. Bitka kod Lepanta je, kaže Braudel, »golemi plamen koji još vidimo kako svijetli unatoč četirima prohujalim stoljećima«; ona je bila »veliki sudar«⁵¹ koji je potresao ne samo Otomansko Carstvo već i čitavu Evropu. Iako je u suštini bila samo kratki *événement*, koji je počeo i završio u tijeku jednoga jedinog dana (7. listopada 1571), kontekst bitke kod Lepanta, u prvom redu njezine mnogostrukke posljedice, pripadaju domeni »dugog trajanja«.

»Događaji su samo prašina«, pisao je Braudel, »oni prolaze kroz povijest kao kratki bljeskovi; tek rođeni vraćaju se u tminu, a često i u zaborav. Svaki od njih, međutim, ma koliko kratak, predstavlja svjedočanstvo, osvjetljava ugao pejzaža, ponekad i duboke stvari povijesti. I to ne samo političke povijesti, jer je svako područje — političko, ekonomsko, društveno, kulturno, čak i geografsko — ispunjeno značima događaja, njihovim isprekidanim bljeskovima.«⁵²

Točno je, u novije vrijeme, ustvrdio Jacques Le Goff da valja imati u vidu da događaj znači samo manifestaciju promjene, ali da je on u suštini ne izaživ; promjena nastaje kao rezultat »dugog trajanja«, pri čemu pojedinačni događaj (ili »lančani događaji«)⁵³ mogu ponekad ubrzati tu promjenu.⁵⁴ Stvara se tako novi povijesni »kvalitet« koji u suštini nije događajan, ali je sačinjen, a katkada i neposredno uvjetovan, događajem/događajima.

7. Ovo sumarno, fragmentarno i nepotpuno saopćenje potječe iz pera »radnog povjesničara«, usputnoga proučavatelja metodoloških i teoretskih tema i problema *nove historije*, historičara koji svaki put iznova kreće u archive, u uzbuđujuću avanturu otkrivanja života zaboravljena ili nestala u prašini, vlazi, raspadanju... Historičar može unaprijed izabrati razdoblje, teme, metode i teoretske postavke svojega istraživačkog postupka, ali će onaj davno ispisani život na listovima arhivskih dokumenata štošta izmijeniti u njegovoj zamišljenoj koncepciji i nametnuti mu nove probleme i nove upitnike. Nesumnjivo je u pravu ruski historičar Aron Ja. Gurevič kada kaže da je »istorija dijalog s ljud'mi minuvših epoh«.⁵⁵

U tom procesu otkrivanja »svijeta koji smo izgubili«⁵⁶ historičar mora težiti proširivanju granica spoznaja i kloniti se robovanja ustaljenim stereotipnim shemama. Pritom ne može zapustiti ni događaje, duboko usađene u tkivo društvene stvarnosti, niti odbaciti narativnu sastavnicu bez koje nema historijskog zanata. Uostalom, naracija i spoznajni procesi međusobno se ne isključuju, a na historijskoj je znanosti da svojom ozbiljnošću i savjesnošću pridonese afirmaciji spoznajnih mogućnosti naracije.⁵⁷ Kao svojevrsna poruka svijetu, historija mora njegovati znanstveni oblik naracije.

51 Fernand Braudel, »Bilan d' une bataille«. U: *Il Mediterraneo nella seconda metà del '500 alla luce di Lepanto*, Firenze 1974 («une énorme flamme [...] encore brillante [...] un énorme choc [...]»).

52 Isti, *Civiltà e imperi*, n. dj., str. 961.

53 Braudelov izričaj (*Civiltà e imperi*, n. dj., str. 962).

54 Jacques Le Goff, *Intervista sulla storia*, Bari 1982, str. 29.

55 Aron Ja. Gurevič, »La storia — dialogo con gli uomini delle età passate«. U: *La teoria della storiografia*, n. dj., str. 231—337.

56 Naslov djela engleskog demografa i povjesničara Petera Lasletta, *The World we have lost*, London 1965 (usp. i talijansko izdanje *Il mondo che abbiamo perduto*, Milano 1979).

57 Detaljnije o tome u zborniku saopćenja podnijetih na seminaru Fondazione Lelio e Lisli Basso-Issoco u Rimu (6—7. lipnja 1981). U: *Scienza, narrazione e tempo — indagine sociale e correnti storiografiche a cavallo del secolo a cura di Mariuccia Salvati*, Milano 1985.

Vodeće ličnosti *nove historije* — unatoč vidljivim otporima — sve više otvaraju vrata povijesnom događaju, naraciji i »političkom« i u svojim ih djelima uklapaju u moderne elaboracije i nove modele. »Povratak događaja« historiji i »povratak historije« događaju nikako ne znači oživljavanje stare historije—događajnice — *histoire événementielle* — već unapređivanje postignutog jednim, doduše tradicionalnijim ali zato primjenjenijim i novim kvalitetom obogaćenim historiografskim *procédéom*. U izvjesnom je smislu takvim nastojanjima već odavno dala poticaj ingeniozna knjiga F. Braudela o mediteranskom prostoru u doba Filipa II, premda se njezin treći (događajni) dio ne može smatrati tipičnim za toga velikog povjesničara. Svjetska slava Braudelova potječe od inovacija koje je unio u historijsku znanost, a te su daleko od — preprečavanja zbivanja. Ipak je važno napomenuti da Braudel nije radikalno odbacivao događaje u povijesti i da ih je smatrao popratnim pojavama, kontekstom unutar kojega su se ostvarivali značajni i odlučujući činitelji društvenog razvoja — vrijeme, konjunktura i struktura. Dosljedan svojem shvaćanju historije, veliki je Braudel rekao da su »događaji samo prašina« (*les événements sont poussière...*), a ja bih se usudio dodati: da, ali takva prašina, takav pijesak koji zasigurno ispunjava sadržaj klepsidre vremena što je nazivamo poviješću.

Miroslav Bertoša

HISTORICAL EVENT, NARRATION, AND THE »POLITICAL« IN »NEW HISTORIOGRAPHY«

Summary

Roughly speaking, two autonomous currents can be distinguished in historical research today: traditional historiography which lays a stress on the dimension of temporality, and whose subject is the forming of nations; second, the new historiography that examines various social manifestations in a certain area and looks for long term economic and social structures. The new historiography avoids narration concerning events and protagonists. However, the difference between »narrative history« and the »history of problems« is in fact not so sharp and unbridgeable. Historical change is the result of »long duration«, and an event is only a manifestation of the change that it can speed up occasionally. A historian can neither neglect events nor can he reject narration. A global history cannot merely be reduced to a study of persisting structures. Historical events have to be evaluated according to their consequences.